

Коста Чавошки\*

## МАКИЈАВЕЛИЈЕВ АНТРОПОЛОШКИ ПЕСИМИЗАМ

*Предмет овог рада је Макијавелијево поимање људске природе са савановишића односа добра и зла у њој. Он заснива савановишиће антирролошког песимизма, што значи да су, по њему, људи више склони злу него добру. То, међутим, није индикативан суд, који подлеже преиспитивању и осјоравању са савановишића искуствених чињеница, него је то преиспитивка које се нови владар мора држати да би имао успеха у свом науку. При том су посреди две преиспитивке о људској природи: једна се тиче нарави оних којима се влада, а друга нарави оних који владају или што хоће да постигну. Уз то и први и други имају не само дају него и задату природу. Тако владар, посебно нови, мора да има две природе: једну зашечену и дају, другу сичену и задату, која се учењем и навиком усађује. Прва је људска, друга је зверска. А ова друга ипак је удвојена, па владалац треба да наликује двема зверима: лисици и лаву.*

Кључне речи: *Макијавели. – Људска природа. – Антирролошки песимизам. – Даја и задата људска природа.*

Свеколико Макијавелијево (Niccolo Machiavelli) политичко учење почива на два антрополошка претпоставка: 1) да се од древних времена до данашњих дана људска природа није битно променила и 2) да су људи више склони злу него добру.

На прву претпоставку већ указује Макијавелијево позивање на бројне примере државничког, политичког и ратног умећа из ближе и даље прошлости, а нарочито из историје старог Рима. То по правилу чине мудри људи који знају рећи да се мора испитивати шта је било у прошлости да би се предвидело шта ће се догодити у будућности. „Разлог је томе чињеница да су све то дела људи, којима су владале и којима још увек владају *исте страси* [подвукао К. Ч.], па зато нужно долазе и до истих резултата.“<sup>1</sup> Како, пак, моћне страсти, попут властољубља, славољубља, користољубља, мржње, зависти и осветољубивости, чине важнији део онога

\* Др Коста Чавошки, редовни професор Правног факултета у Београду.

1 Niccolo Machiavelli, *Изабрано дело*, Загреб, „Глобус“, 1985, књ. I, стр. 348.

што Макијавели означава као људску природу, тиме он ставља до знања да се кроз историју људска природа у основи није мењала, те да се по тим страстима моћни људи његовог времена не разликују битно од својих великих претходника из древне старине.

Макијавели, међутим, нема на уму само велике или бар утицајне људе него и читаве народе, пошто и они имају одговарајућу улогу у политици и историји. И као што се људи нису битно мењали током досадашње историје, тако се нису мењали ни народи из различитих историјских епоха. Јер, „ко размотри садашње и прошле згоде лако увиди да сви народи имају исте жеље и иста расположења и да је тако било одувек“.<sup>2</sup> А то омогућује историјске аналогije или бар наслућивање ако не и предвиђање сличних збивања, којих је већ било, и одговарајућих мера предохране, које су и раније коришћене. Зато прошлост ваља марљиво истраживати да би се у датој држави могли предвидети наступајући догађаји и да би се благовремено припремила одговарајућа средства, која су се у старини већ примењивала, или, на основу сличних догађаја, пронашла нова. Уколико се, пак, овакав начин расуђивања занемарује, или га примењује само онај који проучава историју али не и онај који влада, „иста се зла понављају у свим временима“.<sup>3</sup>

Напоследку је Макијавели отишао још један корак даље па је, поред истоветности страсти у људима и истоветности жеља и расположења у народима из различитих епоха, открио и истоветност света у којем настају, напредују и пропадају земље и градови. „Размишљајући о томе како се то збива, сматрам“ вели Макијавели „да је свет увек остајао исти и да је у њему било и добра и зла, измењивало се зло и добро од земље до земље, и повест нам показује како су се у древним владавинама измењивали једно и друго према мењању обичаја, али је свет остајао исти.“<sup>4</sup> Количина добра и зла у свету је, дакле, постојана и једино се мења њихова узајамна сразмера у појединим државама, тако што свет сабира врлину или порок у појединим земљама, па једне државе напредују а друге пропадају. И тако редом до Макијавелијевих дана.

За разлику од новијег схватања људског времена које подразумева *најредовање* људског рода са одвијањем историје, Макијавели је сматрао да историја има циклични ток, те да представља вечно враћање истог, само на различитим местима и у различитим временима. И док новије схватање подразумева да цивилизацијски, а у бити највећма технички напредак доводи не само до цивилизовања него и до *морализовања* људи, да не кажемо и до моралног скока у њима, Макијавели није имао тих илузија. Штавише, био је

2 *Изабрано гјело*, I, стр. 206.

3 *Ibidem*.

4 *Изабрано гјело*, I, стр. 232.

уверен да људи његовог времена нису ни бољи ни гори од својих далеких предака из старине, а у погледу својих земљака у Италији био је сасвим сигуран да су гори од Римљана из златног доба древнога Рима.

Пошто је, дакле, количина добра и зла у основи постојана, остаје још да се утврди њихов међусобни однос у људима који врше државну власт или су тој власти подложни. У духу одбацивања идеје *најредовања кроз историју*, Макијавели каже да су се људи одувек рађали, живели и умирали онакви какви јесу.<sup>5</sup> А када је затим требало да покаже какви људи уистину јесу, он је *прећивоставио* да су више склони злу него добру, те да су увек опаки сем ако их нека нужда не присили да буду добри.<sup>6</sup> Та нужда је најчешће принуда закона, тј. претња казном. Зато људи брзо мењају ћуд, те од добрих постају опаки чим им се пружи слобода одлучивања.

Многи потоњи критичари замерили су Макијавелију што је овако појмио човекову природу, узимајући здраво за готово да је то његов *индикативан* суд који подлеже преиспитивању и оспоравању са становишта поуздано утврђених *искусћвених* чињеница. При том су превидели да је, по Макијавелију, то само претпоставка од које мора да полази *нови* владар који утемељује нову државу или нови поредак. Јер, „као што показују сви људи који расуђују о политичком животу, и повест која је пуна примера, ко утемељује републику и успоставља јој законе, треба да све људе сматра opakима и да претпоставља како ће против њега своју opakост окренути кад год им се за то укаже повољна прилика“.<sup>7</sup> Другим речима, Макијавели уопште не тврди да су сви људи, или бар многи међу њима, зли и опаки, него само каже да нови владар мора *прећивоставити* да су такви како би имао успеха у свом науму. Макијавели, дакле, не доказује да су људи више склони злу него добру, па је отуда његов антрополошки песимизам само претпоставка од које мора полазити нови владар – један акт вере у погледу човекове природе.

Тридесетих година овог века Карл Шмит (Carl Schmitt) уверљиво је показао да у овом свом антрополошком песимизму Макијавели није усамљен, јер се у свакој политичкој теорији поставља питање да ли је човек добар или зао. По Шмитовим речима: „То је разликовање сасвим сумарно, и не узима се у неком особеном моралном или етичком смислу. Ту је, као претпоставка сваког даљег политичког разматрања, одлучно проблематично или непоблематично поимање човека – одговор на питање да ли је човек 'опасно' или безопасно, рискантно или безазлено нерискантно

5 *Изабрано гјело*, I, стр. 175.

6 Николо Макијавели, *Влагали*, Београд, „Рад“, 1944, XXIII, стр. 76.

7 *Изабрано гјело*, I, стр. 160.

биће.“<sup>8</sup> Одмах потом Шмит износи „чудновату и за многе узнемирујућу тврдњу да све праве политичке филозофије претпостављају човека као 'злог', то јест ни у ком случају као непроблематично него као 'опасно' и динамичко биће“.<sup>9</sup> Као пример оваквог песимистичког односно проблематичног поимања људске природе Шмит наводи политичку теорију Макијавелија, Хобса (Thomas Hobbes), Босијеа (Jacques Bossuet), Фихтеа (Johan Gottlieb Fichte) кад заборавља свој хуманитарни идеализам Де Местра (Joseph de Maistre), Доноса Кортеса (Donoso Cortes) и Тена (Hippolyte Taine).

При том Шмит, баш као и Макијавели, разјашњава да је овакво становиште о „опасној“ човековој природи само основна *ипретијоситивка* којом се потврђује постојање политичког. Другим речима, песимистичка антропологија нужна је само са становишта *иполитичког* (Макијавели би рекао: деловања у области политике), а не и са универзалног становишта или неког посебног подручја људског мишљења. И што је још важније, овакав суд о опасној, злој и опакој човековој природи само је претпоставка, а не и истинско знање.

Оно што у Макијавелијевој политичкој филозофији Шмит није запазио јесте чињеница да Макијавели своје учење гради на *двема* претпоставкама о људској природи: једна се тиче нарави оних којима се влада, а друга нарави оних који владају или то хоће да постигну. У посвети Лоренцу де Медичију (Lorenzo de Medici) Макијавели чак објашњава да су то два *различитија* знања чије стицање зависи од *иположаја* у држави са којег се посматра. „Јер као што они који сликају земљиште силазе у низине да посматрају природу брегова и високих места, и као што се пењу на брегове да би посматрали ниске пределе, тако исто треба бити владалац да се добро упознају народи, и бити човек из народа да се упознају владоци.“<sup>10</sup>

Но, поред различитог положаја са којег се посматра, велика је разлика и у сврсисходности овако стечених знања. Владару и онима који теже власти неопходна су оба знања – и о природи народа (*populus*) и о природи владоца – док простом народу никаква знања нису потребна, сем уколико, попут нижих сталеза у Фиренци XV века, не жели да има не само делатну него и одлучујућу улогу у управљању државом. Једино што знање о народу владари могу стећи сами, док им је за знање о себи самима потребан мудар човек из народа.

8 Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, Berlin: Duncker und Humblot, 1963, стр. 59.

9 *Op. cit.*, стр. 61.

10 *Владалац*, стр. 7.

Прво и скоро довољно сазнање о простом народу које владалац мора да има јесте да људи нису добри него зли и опаки. И што је још важније, таквој природи својих поданика владар мора уподобити своју природу и поступке. „Јер човек који хоће увек, у свима приликама, да буде добар, мора да пропадне међу осталима који нису добри. Дакле, једном владоцу који хоће да се одржи потребно је да се навикне да не буде добар, па да се тиме служи или не служи, већ према потреби.“<sup>11</sup> А у својим *Фиренџинским њовесџима* Макијавели наводи пример Бенедета Албертија (Benedetto Alberti), који то знање није имао, па је пре свог одласка у незаслужено прогонство овако говорио својим рођацима: „Ви видите... како је судбина уништила мене и вама запретила; томе се ја не чудим, а не морате се ни ви чудити, јер се тако увек догађа онима који међу много опаких желе бити добри...“<sup>12</sup>

То наравно не значи да владалац увек мора поступати као да су његови поданици зли. Далеко од тога. Али зато увек мора бити спреман да предузме одговарајуће мере предохране да га злоба његових поданика не би изненадила. „Јер о људима се уопште може рећи ово: неблагодарни су, непостојани, притворни, беже од опасности, лакоми су на добит; и док им чиниш добро, сасвим су твоји, нуде ти своју крв, имање, живот, децу, као што сам раније рекао, кад нема потребе; али, задеси ли те невоља, окрећу главу од тебе.“<sup>13</sup>

Поред овог уопштеног приказа нарави простог света, Макијавели је помно испитивао и његове појединачне мане, склоности и страсти, о којима владар, нарочито нов, посебно треба да води рачуна. Једна од њих је несклоност ка брзим и коренитим променама. Како је навика друга природа, „људи се никада не жале кад раде оно што су навикли радити“,<sup>14</sup> док новотарије онако брзо занемарују како их брзо и прихватају. Стога је увек лакше одржати власт која је својом дуговечношћу пригушила завист, него успоставити нову владавину.

Велика мана простих људи, коју владари увек злоупотребе, јесте лаковерност. Уопште узев, људи више верују очима неголи рукама, па стога свако види како владар *изгледа*, а мало ко примећује какав он одиста *јесте*.<sup>15</sup> А када лаковерност обузме, онда нема опрезности. Зато људе много лакше покреће нада у добитак него страх од губитка; „јер се у губитак верује тек кад је надомак, а добитку се нада још кад је далеко“.<sup>16</sup> Невоља је опет у томе што

11 *Владалац*, XV, стр. 50.

12 *Изабрано дјело*, II, стр. 136–137.

13 *Владалац*, XVII, стр. 54.

14 *Изабрано дјело*, I, стр. 250.

15 *Владалац*, XVIII, стр. 58.

16 *Изабрано дјело*, II, стр. 155.

су људи од природе такви да све могу и хоће пожелети, али све не могу добити. А како је жеља увек више од могућности да се оне испуне, та вечна људска незаситост побуђује и постојано незадовољство. Отуда је, по Френсису Бекону (Francis Bacon), „умесно и вешто давање и гајење наде, и вођење људи од једне наде другој, једно од најбољих средстава против отрова незадовољства“.<sup>17</sup>

Посебна врста незаситости, коју је тешко утажити, јесте користољубље. То је једна од најпостојанијих и најјачих страсти у човеку због тога што се много више цени имовина неголи част. За владара су нарочито опасни незадовољство и осветољубивост који су последица губитка имовине, што се по правилу никад не заборавља. Зато владар, кад је већ принуђен да некоме скине главу, не треба да дира и у његову имовину, „јер људи брже заборављају смрт оца неголи губитак очевине“.<sup>18</sup> Уз то се људи, због користољубивости, лако кваре и поткупљују, па када крену тим путем, иако су били добри и добро васпитавани, потпуно промене нарав.<sup>19</sup>

Владалац такође мора имати на уму да су људи колебљиви и превртљиви, те да се никада не може уздати у њихову реч или обећање. У то се уверио и Пјеро Медичи (Piero Medici) када је открио да су га потписом подржали и многи од оних који су се претходно заверили да га смакну.<sup>20</sup> Ђуд је људи, дакле, непостојана: лако их је у нешто убедити, али их је тешко у томе убеђењу одржати. Зато владар мора бити спреман, када престану да верују, да их присили да верују.<sup>21</sup> И што је још горе, владар не може веровати ни онима којима је много добро учинио, док се мора бојати оних којима је наудио, пошто људи дуго памте увреде, а брзо заборављају добротинства, па су спремнији на освету због неправде него на захвалност добротинитељу.<sup>22</sup>

Напослетку, у простим људима, ма колико били страшљиви и неодлучни, понекад има и нечег зверског. Макијавели то показује на примеру грађанских метежа у Фиренци и Ђенови у време када су и најнижи сталежи силом настојали да имају пресудну реч у управљању градом. Први такав догађај била је оружана побуна 27. јула 1343. у Фиренци зарад поновног успостављања слободе. Том приликом разјарено мноштво убило је господара Ђуљиелма (Guglielmo d'Ascesi) и његовог малолетног сина, кога ни младост ни обличје ни његова невиност нису могли спасити од гнева светине. Пошто их нису сви могли ранити живе, мртве су их пробадали

17 Френсис Бекон, *Есеји или савешти политички и морални*, Нови Сад, „Матица српска“, стр. 61.

18 *Владалац*, XVII, стр. 55.

19 *Изабрано дјело*, I, стр. 210.

20 *Изабрано дјело*, I, стр. 242.

21 *Владалац*, VI, стр. 23.

22 *Изабрано дјело*, II, стр. 149.

мачевима, па како их ни то није заситило, растрзали су их рукама и зубима. „И пошто сва чула задовољише у освети, јер прво чуше њихову кукњаву, видеше им ране, дотакнуше њихово растргано месо, хтедоше да у њима и укус ужива, тако да им се још унутрашњи делови засите, као што се спољни заситише.“<sup>23</sup>

Друго зверство одиграло се јула 1378, када је гомила на градском тргу Фиренце обесила једног несрећника за ногу о вешала: „и када свако ко беше онде отрже од њега по комад, у трен ока не остаде му ништа друго него нога.“<sup>24</sup> Слична страшна судбина снашла је 27. децембра 1435. и намесника Ђенове Опићина (Opicino d'Alzate) који је на путу од тврђаве до градске палате „убијен и разуђен на много делова и по свој Ђенови развучен“.<sup>25</sup>

Иако је Макијавели највећма хтео да покаже какву *ipreijio-sitavku* о нарави простог народа владар мора да има на уму, нема никакве сумње да се та претпоставка највећма приближава *ges-kriijivnom* суду о томе какви људи најчешће јесу. Но, пошто у републици прост народ има важну улогу, а у такозваној разузданој владавини (*governo licenzioso*) и пресудну улогу, Макијавели је изложио његову не само дату него и задату природу. Тај наук о томе какав прост свет мора бити ако хоће да влада, ставио је у уста анонимном припаднику најнижег сталежа, који је своје сабеседнике овако охрабривао на побуну:

„Тешко ме јади што осећам да се многи од вас, због савести, кају за почињене ствари и желе се устегнути од нових; ако је то истина, ви нисте они људи за које веровах да јесу; јер не сме вас омести ни савест ни срамота; јер они који победе, како год победили, никада се тиме не срамоте. А о савести ми не смемо водити рачуна; јер где постоји, као у нама, страх од глади и тамнице, не може и не сме постојати страх од пакла. Али ако размотрите начин како поступају људи, видећете да су сви они који стижу до великог богатства и велике моћи дотле стигли или на превару или на силу; а затим те ствари што су их или обманом или насиљем приграбили, да би скрили ружноћу стечевине, оправдавају лажним насловом добитка. А они који или због премало разборитости или због превише глупости избегавају те начине, увек се гуше у ропству и сиромаштву; јер верне слуге увек су слуге, а добри људи увек су сиромашни; и никада се не извлаче из ропства ако нису неверни и смиони, нити из сиромаштва ако нису грабљиви и претворни. Јер Бог и природа поставише сва људска добра међу њих; она су изложенија отимању него марљивости, и злим поступцима него

<sup>23</sup> *Изабрано дјело*, II, стр. 109.

<sup>24</sup> *Изабрано дјело*, II, стр. 130.

<sup>25</sup> *Изабрано дјело*, II, стр. 175.

добрима: отуда потиче што људи једу једни друге, и увек горе пролази онај ко мање може.<sup>26</sup>

Тако и прости људи *морју да науче*, ако томе већ по својој природи нису склони, да се служе силом и преваром, да отимају и убијају и да се ничега не стиде а камоли да воде рачуна о својој савести. И ко то научи, тај може да влада, независно од тога из ког сталежа потиче.

Тиме је Макијавели наговестио и знања којима владар треба да располаже да би власт освојио, проширио и задржао. Оно што владар најпре мора имати јесте сазнање да он сам живи и делује у свету у којем се једино уважавају корист и снага, па нема ни мира ни правде, него људи од моћи чине својим супарницима оно што би ови учинили њима да су јачи од њих. То болно откриће Макијавели ставља у уста анонимног беседника који је овако соколио браниоце града Луке: „Вама је познато древно фирентинско непријатељство према вама, које нису проузроковале ни ваше неправде ни њихов страх, него ваша слабост и њихово честољубље; јер им прво даје наду да ће вас покорити, а друго их тера да то учине. И не верујте да их иједна ваша заслуга може одбити од те намене, нити их иједна ваша увреда може јаче поджећи да вам нанесу неправду. Стога они морају радити на томе да вам отму слободу, а ви да је браните; и свако се може пожалити на оно што они и ми у ту сврху чинимо, али се не може чудити. Пожалимо се дакле што нас нападају да нам отму градове, да нам спале куће и похарају крајину, али ко је од нас толико луд да се томе чуди? Јер кад бисмо могли, ми бисмо њима слично или горе учинили.“<sup>27</sup>

У том свету политике, који је Макијавели из књига проучавао и својим очима видео, нема ни милости ни правде а камоли међусобне љубави и поверења. Отуда се на почетку пете књиге својих *Фирентинских њовести* Макијавели правда што у описима догађаја који су се збили у овом исквареном свету неће бити речи о снази војске, врлини војсковођа и љубави према домовини, него ће се видети с каквим преварама, с каквим су лукавствима и умећима владари, плаћеници и главари република поступали да би задржали углед који нису заслуживали.<sup>28</sup>

Поред сазнања о природи света у којем се оснивају, одржавају и пропадају државе и уздижу, сукобљавају и смењују њихови управљачи, још је важније откриће да се тај свет у својој бити не може мењати. Отуда све што владоцима, или онима који власти стреме преостаје јесте да се том и таквом свету прилагоде. А то,

---

<sup>26</sup> *Изабрано дјело*, II, стр. 126–127.

<sup>27</sup> *Изабрано дјело*, II, стр. 179.

<sup>28</sup> *Изабрано дјело*, II, стр. 171.



по Макијавелију, подразумева да владалац мора да има *две* природе: једну затечену и дату, другу стечену и задату, која се учењем и навиком усађује. Прва је људска, друга је зверска.

Овај, вероватно најспорнији, део свог учења Макијавели излаже у тринаестом поглављу свог *Владаоца* приликом разматрања питања да ли владалац треба да држи дату реч или може, кад га нужда на то натера, да је газди. И баш у овој ствари најочитији је Макијавелијев радикалан раскид с класичном политичком филозофијом која тежи узајамном прожимању политике и морала, а пре свега *морализовању* политике.

Ово своје разматрање Макијавели започиње навођењем како „свако зна колико је похвално кад владалац држи дату реч и живи поштено, а не претворно“.<sup>29</sup> Невоља је, међутим, у томе што је овакав начин живота и владања изузетно ризичан и опасан, па доводи до неуспеха и погибије. Искуство чак потврђује – додаје Макијавели – да су у његово време велика дела учинили они владоци који нису много марили за дату реч и који су лукавством варали људе, па су на крају побеђивали оне који су се држали закона. „Треба, дакле, да знате да има два начина борбе: законима и силом. Први је својствен човеку, други животињама; али, пошто први често није довољан, мора се прибећи другоме. Стога владалац треба да уме да се понаша као животиња и као човек.“<sup>30</sup>

Макијавели се одмах потом позива на старе писце који су о томе прикривено поучавали владоце. Чињеница је, међутим, да су управо најугледнији међу њима заступали супротно становиште, по којем у политици није дозвољено оно што морал забрањује. Довољно је навести Цицерона који је овако поучавао: „Видимо, дакле, да неправда настаје на два начина, или силом или преваром; превара изгледа као да је лисичјег рода, а сила особина лава. Ни једно ни друго не доликује човеку, само је превара за веће презирање.“<sup>31</sup>

Макијавели одбацује овај кључни науч класичне политичке филозофије, да би се позвао на оне старе писце који владоцима препоручују коришћење силе и преваре. Они наводе да су Ахил и Асон и многи други грчки краљевићи, мали Херакле, па чак и бесмртници попут Диониса и Асклепија, били поверени на васпитање мудрому и ученом кентауру Хирону, да би их овај држао под својом стегом и на одговарајући начин одгајио. А Хирон, с горњим делом као у људи и доњим као у коња, митско је биће које је у исти мах и получовек и полуживотиња. Тиме Макијавели ставља

---

<sup>29</sup> *Владаоца*, XVIII, стр. 56.

<sup>30</sup> *Ibidem*.

<sup>31</sup> Марко Тулије Цицерон, *О дужностима*, I, 13.

до знања да владалац мора знати да се послужи и једном и другом природом; јер ако се служи само једном без друге, неће дуго остати на власти.<sup>32</sup>

Када је посреди подражавање животињске природе, владалац треба да наликује двома зверима: лисици и лаву. Мора, дакле, бити лисица да препозна замке, и лав да застраши вукове. Јер, они који имају само нарав лава, не могу имати умеће владоца. Као пример за углед Макијавели наводи Септимија Севера који је „добро умео подражавати лисицу и лава“,<sup>33</sup> па је био „веома окрутан лав и веома лукава лисица“.<sup>34</sup>

Како је снага, која је својствена лаву, лако препознатљива, Макијавели посебно разјашњава шта све лукавост лисице обухвата. Поред осталог, она подразумева и гажење дате речи, тј. лаж и превару. Својевремено је Цицерон овако говорио о превари која је лисичјег рода: „Али у целом роду неправди ништа није одвратније од поступка оних који се за добре људе издају баш онда кад врше преваре.“<sup>35</sup> Раскинувши с класичном политичком филозофијом, Макијавели препоручује владоцу управо оно што је најодвратније: неверство и превару. „Стога мудар владалац не треба да се осврће на дату реч када је то против њега и када су нестали узроци који су га навели да је да. И кад би сви људи били добри, ово начело не би било добро; али, пошто су рђави и пошто је ни они не би према теби држали, не треба ни ти да је држиш према њима. И један владалац имао је увек основаних повода да се оправда што је не држи.“<sup>36</sup>

Овај Макијавелијев савет можда више него и један други указује на битну разлику између његовог учења и класичне политичке филозофије. Док је за Цицерона гажење дате речи ствар моралне покварености, дотле је за Макијавелија доказ политичке мудрости. И док Цицерон сматра да човек мора бити добар због себе самог, за Макијавелија је претпостављена поквареност других ваљан изговор за властиту поквареност. Класична политичка филозофија затим смера да људе учини бољима него што иначе јесу, па стога настоји да у њима разбуди тежњу ка моралној сврси и смислу њиховог постојања. Код Макијавелија је управо обрнуто: сама могућност да појединци неко зло учине – погазе дату реч – унапред пружа владару изговор да буде гори од њих, па да он превари њих пре него што они преваре њега. Коначно, уместо да морално савршенство буде мерило исправности онога што људи

32 *Владалац*, XVIII, стр. 56.

33 *Владалац*, XIX, стр. 63.

34 *Владалац*, XIX, стр. 64.

35 *О дужностима*, I, 13.

36 *Владалац*, XVIII, стр. 56–57.

чине, за Макијавелија је успех у политици једино мерило којег се треба држати. И зато каже да „онај који је боље умео одиграти лисицу, боље је успео. Само је потребно вешто сакрити ову природу, па бити веома претворан и дволичан; а људи су тако наивни и толико се покоравају потребама да ће онај који vara увек наћи некога који ће допустити да се превари.“<sup>37</sup> Најуверљивији ско-рашњи пример који то потврђује био је првосвештеник на трону Светога Петра, папа Александар VI, који, по Макијавелију, никада није ништа друго радио нити ишта друго смишљао доли то како ће преварити људе, и увек је налазио оне које је могао преварити, јер је добро познавао људску природу.

Не треба, међутим, сметнути с ума, да Макијавели непрестано одржава *divo* људске и зверске природе у личности владарца и да увек наглашава да владалац треба да се служи и једном и другом, како му већ дате околности налажу. И какав год да је, владалац мора остављати утисак да је милосрдан, човечан, искрен и побожан, и да буде такав, дакле, *човечан*. Али увек мора бити спреман да се послужи и својом заданом, зверском природом. „Ово треба разумети тако“ – вели Макијавели – „да владалац, а нарочито нови не може да се придржава свега онога због чега се људи сматрају добрима, пошто често може да му искрсне потреба (*sendo spesso necessitato*), да би одржао државу, да ради противно дајој речи, милосрђу, човечности, противно вери (*opere contro alla fede, contro alla carita, contro alla umanita, contro alla religione*). Стога је потребно да је готов да се управља према томе како му ветар и промена среће наређују, и као што раније рекох, да се не одваја од доброга кад то може, али да уме да прибегне злу ако то изискује потреба.“<sup>38</sup>

Баш такав је био Франческо Сфорца кога, кад је требало да превари своје савезнике, нису задржали ни страх ни стид што крши веру, „јер велики људи срамотом називају губитак, а не добитак на превару“.<sup>39</sup> И није чудо што је као уистину нови владалац имао големи успех. Обрнут је пример Пјера Содеринија (*Piero Soderini*) који је мислио да ће својом стрпљивошћу и добротом победити жељу Медичија и њихових присталица да се врате на власт, премда је због своје мудрости знао како је нужно (*per la sua prudenza conscesse questa necessita*) да их смакне. Тим поводом Макијавели упозорава како никада не треба допустити да се зло шири из обзира према добру, пошто зло лако може да уништи добро. На своју несрећу, Содерини није увидео да време злобу не може укротити, нити је дарови могу смирити. Па како није, попут републи-

<sup>37</sup> *Владалац*, XVIII, стр. 57.

<sup>38</sup> *Ibidem*.

<sup>39</sup> *Изабрано гјело*, II, стр. 212.

канца Брута (Јунија Луција), побио противнике поретка који је успоставио, изгубио је и државнички положај и домовину.<sup>40</sup> А када је 1526. умро, Макијавели му је срочио епиграм у којем иронично вели како је Плутон наложио души на вратима пакла да се макне, како би Содерини отишао горе у лимб у којем пребивају безазлени дечаци.<sup>41</sup>

Тиме Макијавели ставља до знања да се само они владари који не презају од употребе своје стечене, зверске природе кад год то нужда налаже, могу надати успеху у политици, док они други, који превагу дају својој човечности, неизбежно пропадају. Макијавели је, међутим, отишао и корак даље па је изрекао, са хришћанског становишта богохулну, помисао да је Бог пријатељ opakих људи. Дobar пример који то потврђује јесте Каstrучио Каstrакани (Castruccio Castracani), један од Макијавелијевих *нових* владара, који није презао ни од *иревенџивно* убијања својих политичких супарника. А када је постао римски сенатор, оденуо је брокатну тогу с натписом на предњој страни: „Тако је како Бог хоће“, а отпозади: „И биће онако како Бог хтедне“.<sup>42</sup> Тако је испало да је Каstrучио постао сенатор по Божјој вољи и да чини оно што Бог хоће.

Иако је овде очигледно имао на уму *хришћанско* Бога, Макијавели баш хришћанској вери пребацује што у њеним обредима, за разлику од паганских, нема ничега *окружно* и *снажно*. Хришћанство, по њему, више слави понизне и мисаоне људе него делатне, док је стара паганска вера уздизала срчаност, телесну снагу и све оно што је људе чинило врло снажнима. А како хришћанство од људи више захтева понизност и спремност на патњу него да нешто *снажно* учине, „од таквог је начина живота, чини се, свет постао слабим и пленом opakих људи“.<sup>43</sup> У једној другој прилици, када је требало да покаже сву пробитачност зла, Макијавели опрезно наговештава да је Бог пријатељ снажних и opakих људи. То зазорно откриће он приписује безименом представнику Милана, који овако говораше силнику и вероломнику Франческу Сфорци: „А кад те ипак славољубље заслепи, цели ће ти свет сведочанством твога безакоња отворити очи; отвориће ти их Бог, ако су му мрска кривоклетства, прекршена вера и издајства, те ако не хтедне стално бити пријатељ opakих људи, што је до сада због неког скривеног добра чинио.“<sup>44</sup>

Изгледа, међутим, да, по Макијавелију, Бог заиста воли опаке људе чак и кад су вероломници и убице, под условом да успос-

40 *Изабрано дјело*, I, стр. 292.

41 *Изабрано дјело*, II, стр. 431.

42 *Изабрано дјело*, II, стр. 300.

43 *Изабрано дјело*, I, стр. 237.

44 *Изабрано дјело*, II, стр. 215.

таве нову државу или у држави створе нешто велико и трајно. Иако Макијавели не даје изричит одговор зашто то Бог чини, тај се одговор лако може наслутити. Поводом непримерености доживотних звања у правој републици, Макијавели напомиње да се „доживотни гонфалонијер, да је био *мугар* и *ојак*, лако могао домоћи кнежевске власти; а ако је био *добар* и *слаб* [све подвукао К. Ч.], лако је могао бити протеран на пропаст целе те државе“.<sup>45</sup> Овом супротношћу између мудрог и опаког, с једне, и доброг и слабог, с друге стране, Макијавели ставља до знања да уз доброту увек иде слабост, док су опаки не само јаки него најчешће и мудри. Управо зато Бог не воли добре људе јер су увек слаби, док воли опаке људе јер су снажни. Или, како је то Макијавелијев Кастручио Кастракани објашњавао властити успех: „Бог воли снажне људе, а доказ је што вазда допушта да моћни кажњавају слабиће.“<sup>46</sup> А воли – Макијавели би рекао – зато што се без снаге и моралне безобзирности (то јест опакости) ништа велико ни трајно у историји није створило.

Kosta Čavoški\*

## MACHIAVELLI'S ANTHROPOLOGICAL PESSIMISM

### *Summary*

This text deals with Machiavelli's concept of human nature in the light of the relationship between the good and the evil in it. His position is that of anthropological pessimism, which means that, according to him, people are predisposed rather for evil than for good. However, this is not an indicative judgment which could be argued or disputed taking into account empirical data, but a presumption a new ruler has to adhere to in order to be successful in politics.

Unlike almost all other political thinkers, Machiavelli develops two assumptions on human nature: one of them refers to the nature of subjects, and the other to the nature of rulers or those wishing to become rulers. Rulers and those wishing to come to power need both kinds of knowledge – that about the nature of the people (*populus*), and that regarding the nature of the ruler – while common people need no knowledge at all, unless they strive for a decisive role in politics.

---

<sup>45</sup> *Изабрано гјело*, I, стр. 367.

<sup>46</sup> *Изабрано гјело*, II, стр. 305.

\* Kosta Čavoški, Ph.D., Full Professor of the Faculty of Law in Belgrade.

Moreover, the nature of the ruler and the people alike is not only given, but determined as well. Thus the ruler, particularly a new one, must have two natures; one which is inherent to him, and the other which is acquired and determined, shaped by knowledge and habits. The former is human, and the latter is bestial, which, again, is dual, and thus the ruler has to resemble two beasts: the fox and the lion. And he has to use both natures, according to the circumstances.

Lastly, the writer analyzes Machiavelli's thought, blasphemous from the Christian viewpoint, that God is a friend of the evil. According to Machiavelli, God really seems to like wicked people, even if they are faithless or murderers, provided they establish a new state or create something of a great and lasting value in the state. And he likes them because they are strong, and nothing great or lasting has ever been created in the history without strength (i.e. wickedness) and moral unscrupulousness.

Kosta Čavoški\*

## LE PESSIMISME ANTHROPOLOGIQUE DE MACHIAVEL

### *Résumé*

L'objet de ce travail est la vision de la nature humaine par Machiavel, du point de vue du rapport entre le bien et le mal existant en elle. Ce philosophe se prononce pour le pessimisme anthropologique, ce qui signifie que, pour lui, les hommes sont davantage enclins à faire le mal que le bien. Cependant, il ne s'agit pas là d'un jugement indicatif, susceptible d'être examiné et contesté du point de vue des faits empiriques, mais d'une hypothèse dont tout nouveau souverain doit tenir compte s'il veut mener une politique efficace.

A la différence de la quasi totalité des penseurs politiques, Machiavel développe deux hypothèses sur la nature humaine: l'une concerne la nature des gouvernés et la seconde la nature des gouvernants ou de ceux qui veulent le devenir. Pour le souverain et ceux qui aspirent au pouvoir la connaissance de l'une et l'autre de ces hypothèses est indispensable – aussi bien celle portant sur la nature du peuple (*populus*) que celle portant sur la nature du souverain – alors que le peuple n'a besoin d'aucune connaissance, sauf s'il prétend avoir un rôle politique décisif.

Parallèlement, les souverains, tout comme le peuple, ont non seulement une nature donnée mais aussi une nature en devenir. Ainsi le souverain, *a fortiori* tout nouveau souverain, doit avoir deux natures: la première, trouvée,

---

\* Kosta Čavoški, professeur à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade

donnée telle quelle, et la seconde en devenir et à acquérir, qu'il intègre par l'apprentissage et l'habitude. La première est humaine, la seconde bestiale. Cette dernière apparaît, elle aussi, être double, de sorte que le souverain doit ressembler tant au renard qu'au lion. Il doit user de l'une ou de l'autre de ces natures, selon les circonstances.

Pour finir l'auteur examine l'idée de Machiavel, blasphématoire du point de vue chrétien, selon laquelle Dieu est l'ami des hommes mauvais. Selon Machiavel, il semblerait que les hommes mauvais, même lorsqu'ils sont parjures et assassins, soient réellement chers à Dieu, à condition qu'ils établissent un nouvel Etat ou qu'ils créent quelque chose de grand et de durable dans leur Etat. Il les aime parce qu'ils sont forts, parce que rien de grand ni de durable n'a été créé dans l'histoire sans *cette force et ce dénuement de tout égard moral (c'est-à-dire méchanceté)*.

Kosta Čavoški\*

## ANTHROPOLOGISCHER PESSIMISMUS BEI MACHIAVELLI

### *Zusammenfassung*

Gegenstand dieser Arbeit ist die Machiavellische Auffassung der menschlichen Natur vom Standpunkt des Verhältnisses zwischen Gut und Böse aus. Er vertritt den Standpunkt des anthropologischen Pessimismus, was eigentlich bedeutet, dass seiner Ansicht nach die Menschen mehr dem Bösen als dem Guten geneigt sind. Das ist aber kein anzeigendes Urteil, das der Überprüfung und Bestreitung vom Standpunkt der erfahrungsmäßigen Tatsachen aus unterliegt, sondern ist das eine Voraussetzung, an welche sich der neue Herrscher halten muss, um politischen Erfolg zu erreichen.

Im Unterschied zu fast allen politischen Denkern entwickelt Machiavelli zwei Voraussetzungen über die menschliche Natur: die eine betrifft die Natur der Beherrschten und die andere die Natur der Herrschenden oder deren, die das zu erreichen beabsichtigen. Der Herrscher und die, welche die Herrschaft bestreben, bedürfen beider Wissen – sowohl über die Natur des Volks (*populus*) als auch über die Natur des Herrschers – während das Volk keinerlei Wissen bedarf, es sei denn, es beabsichtigt, die ausschlaggebende politische Rolle zu haben.

Außerdem haben sowohl die Herrscher als auch das Volk nicht nur ihre angeborene, gegebene, sondern auch auferlegte Natur. So muss der Herrscher, und zwar insbesondere der neue Herrscher, zweierlei Naturen haben: Eine angeborene, schon gegebene und eine erworbene, auferlegte,

---

\* Kosta Čavoški, Professor an der Juristischen Fakultät in Belgrad.

welche durch Lernprozess und Gewohnheit eingeflossen wird. Die erste Natur ist menschlich und die zweite ist tierisch. Aber auch diese zweite Natur ist zweifach, so dass der Herrscher zweierlei Tieren ähneln soll: dem Fuchs und dem Löwen. Dabei soll der Herrscher beide Naturen benutzen, je nach den gegebenen Umständen.

Anschließend wird die vom christlichen Standpunkt aus gottlästernde Idee Machiavellis erörtert, dass der Gott Freund von bösen Menschen ist. Es scheint, dass der Gott nach Machiavelli böse Menschen wirklich mag, auch wenn sie Ketzer und Mörder sind, unter Voraussetzung, dass die einen neuen Staat oder etwas Großes und Dauerhaftes im Staat schaffen. Und er mag sie, weil sie Kraft haben, und ohne Kraft und moralische Rücksichtslosigkeit (das heißt Bösartigkeit) wurde in der Geschichte nichts Großes und dauerhaftes geschaffen.